

AZERBAYCAN'IN TANIMLANAMAYAN EKONOMİSİ VE TÜRKİYE İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Sinan OĞAN*

Azerbaijan is known as "the Kuwait of Cacaus", because of its rich oil and natural gas resources. But Azerbaijan's political and social problems, beginning from its independency ten years ago, affected its economy negatively. Today, Azerbaijan has been facing serious economic and problems. In this article, the economic transformation of this country during its independency and economic relations with its one of the greatest trading partner Turkey is analyzed.

Zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ile büyük ekonomik potansiyele sahip olan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanmasından sonra, sahip olduğu enerji kaynakları sebebiyle "Kafkasya'nın Kuveyt'i" olarak anılmaya başlandı. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık süreci ve bağımsızlığının ilk yılları oldukça sancılı geçti. Ülke daha SSCB'nin son yıllarından başlayarak 1988 yılından itibaren Ermenistan'ın silahlı tecavüzüne maruz kaldı ve ateşkesin imzalandığı 12 Mayıs 1994 tarihine kadar topraklarının % 20'sini kaybetti. Azerbaycan'ın çok büyük ekonomik kaynakları olduğu muhakkaktı ancak, halkın büyük bir kesiminin ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğu da acı bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında "tanımlanamayan" Azerbaycan ekonomisi yönetim sıkıntıları geçirmekteydi ve ülke ekonomisi ile birlikte Azerbaycan halkı ve devleti de askeri, siyasi ve ekonomik baskılar altındaydı.

Ülke bir yandan Ermeni silahlı tecavüzüne maruz kalırken, diğer yandan da içeride darbelerle neticelenen kısır siyasi çekişmelere sahne olmaktaydı. İlk demokratik seçimlerle göreve gelen Elçibey iktidarı kısa bir süre sonra 4 Haziran 1993 darbesiyle görevinden uzaklaştırılmış ve yerine yeni darbelerle gebede Aliyev-Hüseynov iktidarı gelmişti. Ancak deneyimli politikacı Aliyev kısa bir süre içerisinde Suret Hüseynov kam-burundan kurtularak, tüm bu iç ve dış sorunlarda belirli bir istikrar sağlamıştı. Ancak ekonomideki durgunluk ve gerileme devam ediyordu.

* ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası Başkan Vekili
Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar 2001, Cilt: 7, Sayı 1, ss. 56-85.

SSCB'nin dağılması ile birlikte uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı ekonomik yapılanma sona ermiş ve Azerbaycan üretim zorluklarıyla beraber BDT pazarlarını da kaybetmişti. Ekonominin genel dengeleri için gerekli olan reformların gerçekleştirilememesi, devlet bütçesinin büyük bir bölümünün savaş için harcanması, topraklarının yüzde 20'sinin işgal edilerek 1 milyondan fazla nüfusun göçmen durumuna düşmesi, yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve özelleştirmenin sanayi sektöründe fiilen başlatılamaması gibi olumsuzluklar Azerbaycan ekonomisini bir darboğaza sürüklemişti.¹ 1995 yılına gelindiğinde, Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiği 18 Ekim 1991 tarihinden itibaren neredeyse 5 yıllık bir süreç geçmişti, ancak ekonomide ciddi reformlar yapılamamış ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde ekonomide başlayan üretim ve verim düşüşünün önüne geçilememişti.

Ülkede istikrarın sağlanmasıyla beraber petrol, ekonomik reformların yapılabilmesi için bir umut olarak belirmeye başladı. Azerbaycan halkının "zengin madenlerin fakir bekçileri" olma yazgısını değiştirebilecek nitelikte olan petrol ve gaz anlaşmaları imzalanmaya başlandı. 20 Eylül 1994 tarihinde enerji literatürüne "asrın anlaşması" olarak geçen ve Azerbaycan'ın geçmişindeki birçok sorunların kaynağı ve fakat sıradan halkın bile düşlerini süsleyen "zengin" geleceğinin en önemli faktörü olacak olan petrol, ilk defa ve köklü bir şekilde yabancı yatırıma açılmış oldu. Yüzyılın anlaşmasını diğer petrol ve gaz anlaşmaları izleyerek Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz sektörüne on milyarlarca dolarla ifade edilen Batı sermayesi akını başlatıldı.

Zaman içerisinde Azerbaycan'ın geleceğine dönüşen petrolün² yanı sıra petrol dışı sektörlerin de Batı sermayesine açılması girişimleri başlatıldı. Bunun için önce pazar ekonomisine geçişin hukuki altyapısını oluşturmaya yönelik çalışmalara girişildi. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında kabul edilen Anayasa değişikliğinden sonra, ilk önemli adım Yabancı Sermaye Kanunu'nun 15 Ocak 1992 yılında kabul edilmesiyle atıldı. Zaman

SSCB'nin dağılması ile birlikte uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı ekonomik yapılanma sona ermiş ve Azerbaycan üretim zorluklarıyla beraber BDT pazarlarını da kaybetmişti.

¹ Sinan Oğan, *Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi Konferansı*, İAV-TİKA, Bakü 1996 (basılı tebliğ), s. 59

² Nesib Nesibli, *Azerbaycan'ın Geopolitikası ve Neft*, Bakü 2000, s. 52

içerisinde üzerinde çeşitli düzeltmeler yapılarak güncelleştirilen bu kanun ile Azerbaycan hükümeti yabancı sermayeye; kanunların değişmesi, millileştirme, istimlak, tazminat, zararın ödenmesi, transfer ve gelirini kullanma gibi hususlarda devlet garantisi verdi. Bağımsızlık sonrası pazar ekonomisine geçiş kararı alan ve yabancı sermayeye kapılarını açan Azerbaycan'a karşı yabancı sermayenin ilgisi gecikmedi. Özellikle zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına yönelen yabancı sermaye şirketleri, bunun yanı sıra diğer sahalarda da ilk yıllarda çoğalmaya başladı. Bu arada pazar ekonomisine geçişin önemli aşamalarından biri sayılan Özelleştirme Kanunu'nun 7 Ocak 1993 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu tarafından kabul edilmesiyle Azerbaycan ekonomisi Batı sermayesinin de iştirak edebileceği özelleştirmeye açıldı.

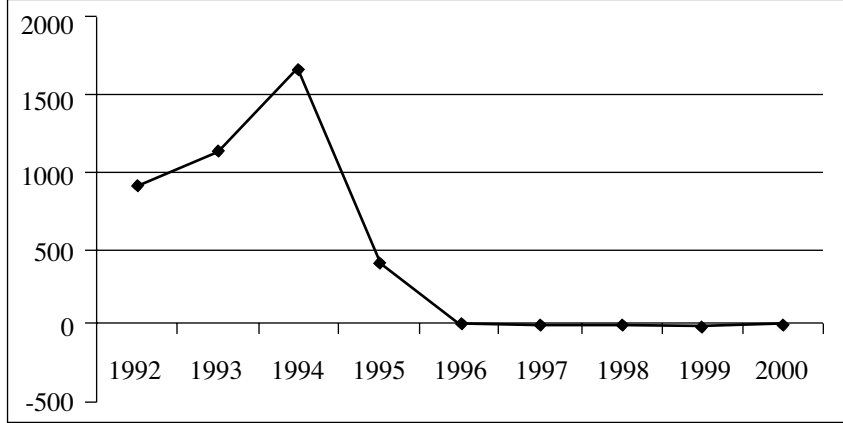
Başkanlık Sistemi'nin geçerli olduğu Azerbaycan'da her türlü yetki devlet başkanının elindeydi fakat, ülkedeki iç ve dış sorunlarla neredeyse mesaisinin tamamına yakını harcayan devlet başkanı, ekonomik reformların startını bir türlü veremiyordu. Cepheye varılan ateşkes ve içeride sağlanan istikrar ile beraber sıra artık ekonomik reformlara gelmişti. 1994 yılından itibaren ülkede sert ekonomik önlemler alınmaya başlandı. IMF ile yürütülen sıkı işbirliği sonucu IMF programları tavizsiz uygulanmaya başlandı. Yürütülen sıkı para politikası ile kısa süre zarfında ekonominin genel dengelerinde bir rahatlama sağlayarak enflasyonun kontrol altına alınması ve GSYİH'nin düşüşünün önlenmesi sağlandı.³ Dağılma sonrası ekonomik sorunlar ve savaş ekonomisi nedeni ile dört haneli rakamlara yükselen enflasyon oranları alınan tedbirler ile birlikte 1995 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermeye başladı.⁴ 1999 Haziran'ındaki mini devalüasyona rağmen, iç talep düşük kaldığından (1999'da %-8,5 deflasyon)⁵ 2000 yılına kadar devam eden bu düşüş trendi önlenmiş ve enflasyon bu tarihten itibaren bir miktar yükselerek toptan eşya fiyat endeksi % 1.8 ve tüketici fiyat endeksi de % 2.2 olmuştur. Bu yükselişte Merkez Bankası'nın müdahalesi ile beraber Azerbaycan Manatı'nın ABD Dolarına karşı değer yitirmesi ve tüketim malları tercihlerinin ithalata yönelmesi etkili olmuştur.

Hükümetin uygulamaya koyduğu istikrar programı, yüksek enflasyona son vermiştir. 1997 yılında, istikrar programının uygulanmaya baş-

³ Ercan Sancak, *Azerbaycan İktisadiyatı*, Bakü 1999, s. 44

⁴ Azerbaycan Merkez Bankası verilerine göre; enflasyon rakamı 1990 yılında % 23.1, 1991'de % 239.7, 1992'de % 1672.4, 1993'te % 1129.1, 1994'te % 1663.5, 1995'te % 411.8, 1996'da % 19.9, 1997'de % 3.7, 1998'de % - 0.8, 1999'da % - 8.5, 2000 yılında ise % 2.2 düzeyinde olmuştur.

⁵ EIU Azerbaijan Country Report, Temmuz 2000

Azerbaycan'da 1992-2000 Yılları Enflasyon Oranları

lanmasından sonra yaklaşık on yıllık bir sürenin ardından enflasyon oranı tek haneye düşmüştür.⁶ Bu arada ekonomide iki yıllık deflasyonist dönem ortaya çıkmış ve 1998-1999 yıllarında fiyatlarda önemli düşüşler yaşanmıştır.⁷ Açık bir ekonomiye sahip Azerbaycan, ulusal parasının başlıca ticaret ortaklarının ulusal paraları karşısında değer kazanması neticesinde ithalat maliyetlerindeki düşüşten yararlanmıştır.

.....
Açık bir ekonomiye sahip Azerbaycan, ulusal parasının başlıca ticaret ortaklarının ulusal paraları karşısında değer kazanması neticesinde ithalat maliyetlerindeki düşüşten yararlanmıştır.
 .....

Ülkede çağdaş bir vergi politikasının uygulanmaması, dış ticaretteki kısıtlamalar, milli gelirin düşük olması, diğer yandan savaş ve dağılma sonrası ortaya çıkan sorunlar nedeniyle milli gelir büyüme hızında da ciddi bir gerileme ortaya çıkmıştı. GSYİH'daki büyüme hızı 1990'da % -11,7, 1991'de % -7,8, 1992'de -22,6,⁸ 1993'te % -23,1 1994'te % -19,7 1995'te % -11,8 olarak gerçekleşmişti. Bu hızlı düşüş trendi ancak 1996 yılının ikinci yarısından itibaren büyümeye başlamış ve % 1,3'lük pozitif büyüme hızına ulaşılmıştır. Reel GSYİH'daki büyüme 1997 yılında % 5,8'e yükselmiştir.⁹ Reel GSYİH büyüme hızı 1998 yılında itibaren dünyada artmaya başlayan petrol fiyatlarının ve petrol

⁶ Country Review Azerbaijan 2000, s. 25

⁷ EIU Country Report Ekim 2000

⁸ Saleh Memmedov, *İnflasiya ve Maliye Bazarı*, Bakü 1998, s. 48

⁹ Country Review Azerbaijan 2001, s. 37

anlaşmalarının ülkeye celbettiği yabancı sermayenin Azerbaycan ekonomisine olumlu katkısıyla oldukça yüksek bir seviyeye, % 10'a ulaşmıştır.¹⁰ 1999 yılında bu rakam % 7,2'ye gerilemiştir. 2000 yılında bu artış 1990 yılından beri en yüksek düzeye çıkarak % 11,4 seviyesine ulaşmıştır.¹¹ Böylece 1996 yılından itibaren artış trendi gösteren GSMH'daki artış 1995-2000 yılları arasında toplam % 41 seviyesine ulaşmasına rağmen 1990 yılına göre % 41 daha az bir düzeydedir.

Ekonomide Devletin Rolü

Azerbaycan, bağımsızlığının ardından pazar ekonomisine geçiş kararı almış ve bu yönde uygulamalara başlamıştır. İlk olarak 1993 yılında Özelleştirme Kanunu'nu çıkarmış ancak, fiili uygulamaya 1995 yılından sonra başlayabilmiştir. 1995-98 yılları arasında birinci özelleştirme programını uygulamış ve bu uygulama ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin bir kısmını özelleştirmiştir. İkinci özelleştirme programı 2 yıllık bir gecikme ile ancak uygulamaya sokulabilmiştir. Bu program ile devletin orta ve büyük ölçekli işletmelerinin özelleştirilmesi planlanmakta ve böylece devletin ekonomideki rolü iyice azaltılmaya çalışılmaktadır.

GSMH içerisinde devletin rolü giderek azalmaktadır. Zira 1999 yılında bu miktar % 38 iken, 2000 yılında bu oran % 35'e inmiştir ve 2001 yılı için % 32'ye indirilmesi planlanmaktadır. Ama temel ve stratejik sektörlerde devletin tekel durumu ve ağırlığı devam etmektedir. GSYİH'nın sektörel dağılımı yüzde olarak tarımda 18, sanayide, 25,4 ve hizmetlerde ise 56,6 olmuştur. Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre 2000 yılı GSYİH 4,9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nın yıllık artış hızı toplamda yüzde 11,4 olarak gerçekleşirken tarım sektöründe yüzde 12,1, sanayide yüzde 6,9 inşaatta yüzde 2,6 ve hizmetler sektöründe de yüzde 11,3 olarak gerçekleşmiştir.

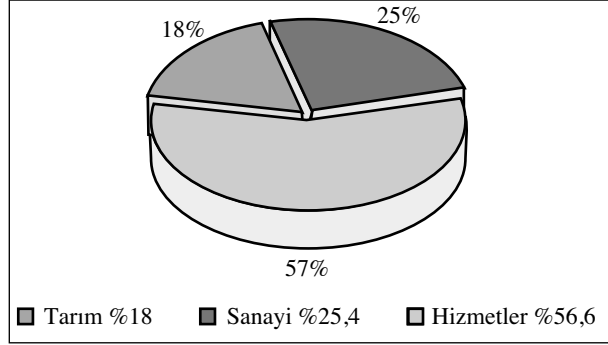
27 Ocak 1999'da yapılan nüfus sayımında 7.952.500 olan ülke nüfusu¹² 1 Ocak 2001 tarihi itibarıyla 8.081.000 kişiye ulaşmıştır. 2000 yılında ülkede kişi başına düşen milli gelir 2.761.800 Manat (618.6 \$) olmuştur.¹³ Ülkedeki resmi verilere göre yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı 1999 yılı rakamlarıyla % 60 civarındadır. 2000 yılı başında Azerbaycan'da asgari geçinme sınırı yaklaşık 73 \$ seviyesinde olmuş ancak buna karşılık kişi başına aylık ortalama gelir 32 \$

¹⁰ *Azerbaijan Human Development Report 1999*, UNDP yayını, Bakü 1999, s. 23, CIA World Factbook 1999

¹¹ Azerbaycanın İktisadi İcmalı, *Rüblük Bülleten*, Bakü Oktyabr-Dekabr 2000, s. 26

¹² *Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası*, Bakü 2000, s. 79

¹³ <http://www.statcom.baku-az.com/>

GSYİH'nın (GDP) 2000 Yılı Sektörel Dağılımı (%)

seviyesinde kalmıştır. Bu rakam asgari tüketim bütçesinin ancak % 45'ini karşılamaktadır.

Sektörel Değerlendirmeler

Azerbaycan, Sovyetler Birliği döneminden beri süregelen coğrafi ve ekonomik esaslara göre 13 ekonomik bölgeye (iktisadi rayon) bölünmüştür ve Azerbaycan ekonomisi bu bölümlenmeye göre yönetilmektedir.¹⁴ Bu dağılımda fiziki coğrafyanın yanı sıra ekonomik coğrafyadan da istifade edilmiştir.

a- Tarım Sektörü:

SSCB'nin dağılmasıyla beraber BDT pazarını büyük oranda kaybeden ve genelde üretim güçlüğü içerisinde bulunan Azerbaycan'ın tarımsal üretimi 1990-1995 yılları arasında % 48 oranında azalmıştır. Ancak daha sonra bu azalma durdurulabilmiştir.¹⁵ 1996 yılında yapılan toprak reformları ile üretim artışına geçilmiştir. Halkın beslenmesi için gerekli olan gıda maddelerinin üretimi yönünde çok elverişli doğal şartlara sahiptir. Ancak iklim koşulları ve doğal ortamın elverişli olmasına rağmen; makine-ekipman yetersizliği, kaliteli tohum, gübre ve zirai ilaç kullanılmaması, bankacılık mevzuatındaki yasal eksikliklerden dolayı tarımsal kredilerin açılmaması, tapu ve kadastro sisteminin yerleşik olmaması gibi nedenlerle ülke potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir.

¹⁴ Sinan Oğan, *Azerbaycan*, TDAV Yayını, İstanbul 1992, s. 29

¹⁵ Azerbaycanın İktisadi İcmalı, *Rüblük Bülleten*, Bakü İyıl-Dekabr 1999, s. 41

Tarım, Azerbaycan ekonomisinin 2. önemli sektörüdür ve nüfusun yaklaşık % 36'sı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 1999 yılında tarım sektörünün GSYİH'ye katkısı % 21,7¹⁶ iken bu oran 2.000 yılında % 18'e gerilemiştir. İklimi tarımsal üretime oldukça elverişli olan Azerbaycan'ın başlıca tarım ürünleri pamuk, tütün, çay, zeytin, sebze ve meyvedir. Ham ipek üretimi ve buna bağlı olarak dut ağacı tarımı da oldukça yaygındır. Azerbaycan, "Rus Havyarı" olarak bilinen, dünya siyah havyar üretiminin % 80'ini gerçekleştirmekte ve büyük bölümünü ihraç etmektedir.¹⁷

SSCB'nin dağılması ile birlikte, Sovhozlar (devlet çiftlikleri) ve Kolhozlar (kollektif çiftlikler) kendiliğinden çözülmeye başlamıştır. Makroekonomik ve politik istikrarın sağlanması ile, hükümet tarımsal alanda reform çalışmalarına hız vermiştir. 1995 yılında uygulamaya konulan Tarım Reformu Yasası ve toprak reformuna yönelik hukuki düzenlemelerin (Toprak Kanunu, Mülkiyet Hakkında Kanun, Köylü İşletmelerinin (fermer teserrüfatları) Kurulması Hakkında Kanun, Sahipkarlık Hakkında Kanun vb.) yapılması ile birlikte, Sovhoz ve Kolhozların sayısı azalırken, aile çiftliklerinin sayısı artmaya başlamıştır.

Ülke topraklarının 4.682.100 hektarını tarıma elverişli alanlar ve ormanlar teşkil etmektedir.¹⁸ Ülkede ekilebilir alanlar % 18, sürekli ürünler % 5, bitki örtüsü % 25, ormanlar % 11, diğer % 41'dir. Toplam sulanabilen arazi miktarı ise 1.440.000 hektar'dır. Diğer yandan 713 kilometre uzunluğundaki Hazar Denizi kıyılarında ve zengin akarsularında balıkçılık ve su ürünlerinin özel bir yeri vardır.

b- Sanayi Sektörü:

Petrol ve petrol ürünleri ağırlıklı bir sanayi yapılanması olan Azerbaycan'da 1990 yılından itibaren hızlı bir şekilde düşen sanayi üretimi¹⁹ 1995 yılından itibaren tekrar bir yükselme trendine girmiştir.²⁰ 2000 yılı GSMH içerisindeki toplam payı % 25.4 olan sanayi ürünleri arasında; petrol ve doğal gaz, petrol ürünleri, petrol teknik ekipmanı, çelik, demir cevheri, çimento, kimyasal petro-kimya ve tekstil gibi ürünler bulunmaktadır. 2000 yılı sanayi üretimi 1999 yılına göre % 6.9

¹⁶ <http://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/aj.html>

¹⁷ İGEME Azerbaycan Ülke Profili

¹⁸ *Azerbaycan, Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye İle İlişkilerin Değerlendirilmesi*, TOBB Yayını, Ankara 1995, s. 21

¹⁹ E Ehmedov, M Hacıyev, *Azerbaycan İktisadiyatı*, Bakü 2000

²⁰ *Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat*, UNDP Yayını, Bakü 1998, s. 42

oranında büyümüştür.²¹ 2001 yılının ilk 5 aylık döneminde ise sanayi üretimi % 5.5 düzeyinde artmıştır. 2000 yılı içerisinde sanayi üretiminde özel sektörün payı % 42.7 olmuştur.

SSCB döneminde uygulanan merkezi planlama stratejileri çerçevesinde Azerbaycan bir tarım ülkesi olarak varlığını sürdürmüş ve kendi sanayisini kuramamıştır. Mevcut sanayi tesisleri eski teknolojiye sahip ve verimliliği düşük tesislerdir. Bu nedenle, Azerbaycan petrol ve madenlerinin büyük bir kısmı hammadde veya yarımamül olarak satılmaktadır.

Petrol üretim ekipmanları imalat sanayi sektörü ve buna bağlı makine-inşaat sektörü Azerbaycan sanayisinin 1/5'ini oluşturmaktadır. Enerji imalatı sanayii, elektronik ve metal işleme, makina ve gemi inşaaası, lastik, tekstil sanayileri önde gelen sanayi dallarıdır. Ülke nüfusunun % 12.3'ü sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

İmalat sanayisinde kurulu bulunan çok sayıda müessese bulunmaktadır. Ancak, diğer birçok sektörde olduğu gibi sanayi sektöründe de dışa (eski SSCB ülkelerine) bağımlılık tesislerin büyük ölçüde atıl kalmasına neden olmuştur. Gıda sanayiinde şarap üretimi en önemli üretim koludur. Hafif sanayide, tekstil, halı, deri ürünleri, oyuncak, mobilya ve bisiklet başlıca üretim kollarıdır. Ağır sanayide genelde ara mal ve yarı mamul üretilmektedir. Ağır sanayinin temelini petrol sanayii oluşturmaktadır.

Azerbaycan ağır sanayisi Sumgayıt kentinde yoğunlaşmıştır. 88 ana sanayi kuruluşu bu şehirde bulunmaktadır. Azerbaycan hükümeti bu bölgeyi serbest ekonomi bölgesi ilan etmiş ve ihracata yönelik üretim yapmak üzere yabancı yatırımcılara izin vermiştir. Ayrıca, bölgedeki sanayilerin rehabilitasyonuna yönelik 25 yıllık bir kalkınma planı da hazırlanmıştır.²⁵

Sanayi sektöründe 2000 yılında 15.949.8 milyar Manat'lık (3.564.8 bin \$) sanayi ürünü üretilmiştir. Bir önceki yıla göre % 6.9'luk büyümede enerji, petro-kimya fabrikaları ve özel sektöre ait tesislerin büyük etkisi olmuştur. Üretimin % 44.5'i maden çıkarma ve işlenmesine, % 40.9'u imalat sanayisine ve % 14.6'sı ise elektrik enerjisi, gaz ve su tedarikine aittir. Sanayi üretiminin % 56.4'ü devlet sektöründe ve % 43.6'sı ise özel sektörde (1999'da % 32.9) gerçekleştirilmiştir.²⁴ Özel

²¹ Azerbaycan Respublikası Devlet Statistika Komitesi, Sosyal, İktisadi İnkişaf 2000-ci il ilkin Melumatlar, Bakü 12 Ocak 2001

²² 525. Gazete, (Bakü), 4 Temmuz

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Azerbaijan, Sumgayit The City of Tomorrow*, UNDP Cilt 1, Vienna, Mart 1996

²⁴ Statistical Yearbook of South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, Georgia 2000

sektörün üretim içerisindeki payı 2000 yılı içerisinde artmıştır. Ülkenin elektrik enerjisi üretimi 2000 yılında 18.6 milyar kw/saate çıkmıştır.

c- Ulaştırma ve Haberleşme

Batı'ya yönelmiş Azerbaycan'ın en önemli sorunlarından birisini açık denizlere çıkışının olmayışı ve karayolu bağlantılarındaki zorluklar oluşturmaktadır. Azerbaycan özellikle Türkiye ile direkt karayolu bağlantısının olmamasının sıkıntılarını çekmektedir. Zira Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde

bu bağlantısızlık, ekonomik ve politik ilişkilerimizin üzerinde üçüncü ülkelerin ipoteğini her zaman olası hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında yıllardır planlamadan öteye geçemeyen Kars-Tiflis-Bakü demiryolu çalışmalarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Yine Dağlık Karabağ görüşmeleri çerçevesinde gündeme gelen ve toprak değişimi anafikrinden hareket eden ve açılacak bir "koridor" ile direkt karayolu bağlantısını sağlayacak olan "Gobl Planı"nın stratejik önemi ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan'ın karayollarının toplam uzunluğu 24.900 km, demiryollarının toplam uzunluğu ise 2.120 km'dir ve bunun 1.278 km'sinde elektrifikasyon yapılmıştır. Azerbaycan ve Hazar'a kıyısı olan devletler arasında doğrudan ve düzenli deniz seferleri yapılmaktadır. Ülkenin en büyük limanı Bakü Limanı'dır. Don ve Volga Kanalları ile yılın belirli dönemlerinde Karadeniz'e çıkış da sağlanabilmektedir.

Madencilik ve Enerji Sektörü

Azerbaycan yeraltı kaynakları bakımından çok zengindir. Başlıca kaynakları; petrol, doğal gaz, kurşun, çinko, bakır, alunit, sülfat, polimetal filizi, civa, molibden, demir cevheri, barit, kobalt, arsenik, mermer, kireç taşı siyanit, maden tuzu ve kaya tuzudur.

Azerbaycan'ın petrol çıkarma tarihi çok eskidir. Burada ilk defa 1595 yılında el ile ve 1848 yılından itibaren ise mekanik yöntemlerle petrol çıkarımına başlanmıştır.²⁵ Geçen asrın başlarında dünya petrol

.....
Batı'ya yönelmiş
Azerbaycan'ın en önemli
sorunlarından birisini
açık denizlere çıkışının
olmayışı ve karayolu
bağlantılarındaki
zorluklar
oluşturmaktadır.
Azerbaycan özellikle
Türkiye ile direkt
karayolu bağlantısının
olmamasının sıkıntılarını
çekmektedir.
 .....

²⁵ Sinan Oğan-Aydın Ahmedov, "Türk Dünyasının Petrol potansiyeli ve Onun Artırılması" *Yeni Forum Dergisi*, Haziran 1996

ihtiyacının yarısına yakını tek başına karşılayan Azerbaycan petrol sanayisi bugünde ülke ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip Azerbaycan'ın 20 Eylül 1994 yılında Bakü'de imzaladığı ve literatüre "Asrın Anlaşması" olarak geçen Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe Azeri, Çırak ve Güneşli Petrol Yataklarının Ortak Kullanımı ve Bölümü başlıklı uluslararası anlaşma ile²⁶ Batılı şirketler²⁷ ciddi miktarlarda yatırım yapmaya başladılar.

2000 yılı sonuna kadar Azerbaycan'ın ekonomik yapısı için son derece önem taşıyan ve bir devlet şirketi olan SOCAR tarafından kontrol edilen petrol kaynaklarının, ortak işletilmesi amacıyla dünyanın 33 petrol firması ile 21 petrol anlaşması imzalanmıştır. Bunlardan Amerikan BMB Oil Şirketi ile yapılan anlaşma daha sonra iptal edilmiş ve 20 anlaşma kalmıştır. Tahmini petrol rezervi 2-3 milyar ton ve bu rezervin açılması ve işletilmesi için gerekli olan yatırım miktarı 63 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Gaz üretimi daha yavaş artmaktadır.

Azerbaycan'ın doğal kaynakları içerisinde en önemli yeri alan petrol üretimi 1990 yılında 12.5 milyon ton²⁸ iken bu oran 2000 yılında 14 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılının ilk altı ayında ise petrol üretimi 4.472.7 milyon ton olmuştur.²⁹ Bu aynı dönem için planlanan üretimin % 101.4'ü kadardır.

Mali Kesim

Azerbaycan'da mali kesim yapısı itibariyle zayıftır. Yeni bir sisteme geçme çalışmaları sürdürülen ülkede aynı zamanda yeni bir mali sistem kuruluşu da sürdürülmektedir. Azerbaycan halkı yapı itibariyle ticarete daha yatkındır. Ancak bunun için gerekli maddi birikimlere sahip değildir. Gerek ülkedeki mevcut yönetim sebebiyle ve gerekse daha önce yaşanan "Banker faciaları" sebebiyle halkın bankalara güveni kalmamıştır. Bu sebeple de maddi birikimi olanlar bunu banka sistemi dışı yöntemlerle değerlendirmektedirler. Bir kısım insanlar bankaların kredi verme görevini de üstlenmişlerdir.

Merkez Bankası mali piyasalar üzerinde çok sert bir denetim sürdürmektedir. Merkez Bankası'nın ülkedeki üst yönetime yakın bazı bankaları kayırdığı yönünde iddialar bulunmaktadır. Koç Bank'ın ülkede lisans alma işleminin yıllar sürmesi bu iddiaları inandırıcı

²⁶ Elman Nesirov, *Azerbaycan Nefti ve Beynelhalk Müğavileler (1991-1999)* Bakü 1999, s. 29

²⁷ BP-Statoil, Amoco, Gasprom, Lukoil, Penzoi, Unocal, Mc Dermott Int., Ramco, TPAO ve Delta firmaları

²⁸ USACC Investment Guide to Azerbaijan 2000, s. 54

²⁹ 525. Gazete, (Bakü), 4 Temmuz 2001

kılmıştır. Mali kesimde bankaların dışındaki enstrümanlar daha yerlerini alamamışlardır. 1995 yılından itibaren mevcut hiperenflasyonu dizginleyebilmek için Merkez Bankası, sert para-kredi politikaları uygulamaya başlamıştır. 1994 yılında Manat'ın emisyon hacmi % 500 seviyesinden 1995'te % 175'e³⁰ inmiş ve 1997 yılında toplam % 28 oranında artmıştır.

1998-1999 yıllarında mevcut olan deflasyon hareketlerinin etkisi altında reeskont faizi seviyesi artmış ve Mart 1999 yılında bu oran % 28'e kadar yükselmiştir. Merkez Bankası ise mevcut reskont oranlarını %14'ten % 10'a düşürmüştür. 2000 yılı Mart ayında ise bu oran % 8'e düşmüştür. Ticari bankaların kısa vadeli kredi faiz oranları 1999 yılı başlarında % 20 seviyesinde sabit kalmış iken 2000 yılında bu oran % 22.2 olmuştur. Bu sebeple de Azerbaycan Manatı'nın değer kaybedeceğini ve enflasyon oranında bir hareketliliğin olacağı tahminlerine sebep olmuştur. Manat ve Dolar arasında kısa ve uzun vadeli krediler arasındaki fark Manat'ın ucuzlamaya başlamasıyla azalmaya başlamış ancak önemli derecedeki fark kapanmamıştır. Banka depozitlerinde \$ özellikle tercih edilen para birimi olmuştur.

Para, Sermaye ve Tahvil Piyasaları:

Ülkede Merkez Bankası'nın para piyasaları üzerindeki hakimiyeti tamdır. Merkez Bankası sıkı para politikası uygulamaktadır. Azerbaycan'da gelişmiş para piyasası mevcut değildir. Ülkede Hisse Senedi Piyasaları gelişmemiştir. Özelleştirme çabaları ile beraber bu sahada da bazı adımlar atılmış, ancak yeterli çalışmalar başlatılamamıştır. Ülkede Menkul Kıymetler Borsası'nın kuruluş çalışmaları devam etmektedir. Tahvil piyasaları da sermaye piyasalarına paralel olarak daha oluşmamıştır. Yerel firmalar olduğu gibi Azerbaycan hükümetinin de uluslararası tahvil piyasalarında herhangi bir işlemine rastlanılmamıştır. Özelleştirme sürecinin hızlanmasıyla tahvil piyasasının da gelişeceği düşünülmektedir.

Bankacılık Sektörü:

Azerbaycan Bankacılık ile ilgili ilk kararını 7 Ağustos 1992 yılında "Merkez Bankası Hakkında Kanun" ile almış ve bu yönde çalışmalara başlamıştır. Ülkede Merkez Bankası (Milli Bank) ve yerel bankaların yanı sıra yabancı sermayeli bankalar da faaliyet göstermektedir. 1 Aralık

³⁰ Azerbaycan Respublikası Nazirler Kabineti, Azerbaycan Respublikasında Struktur Yenidengurma ve İgtisadi Yükselişin Orta Müddetli Programının Esas İstigametleri (1997-1999-cu iller), Bakü 1996

2000 yılı rakamlarına göre ülkede 2 devlet (Azerbaycan Beynelhalk Bankası ve Birleşmiş Universal Bankası) ve 57 özel banka mevcuttur.³¹ Ayrıca 13 yabancı sermaye iştirakli ve 7 tamamıyla yabancı sermayeli bankalar bulunmaktadır.

Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında bankaların kuruluş sermayesinin düşük tutulması sebebiyle bankaların sayısında bir patlama meydana gelmiş, ancak daha sonra yaşanan banker faciasının ardından Merkez Bankası kuruluş sermayesi miktarını kademeli bir artış trendine oturturken, bankaların sayısında da kademeli bir düşüş gözlenmiştir. 1 Ocak 2000 itibarıyla banka sistemini sağlamlaştırma politikası doğrultusunda bankaların asgari sermayeleri, 2 milyon \$'a ve yeni kurulacak bankalar için ise 5 milyon \$'a çıkarılmıştır. Bu limite çıkmayan bankaların lisansları iptal edilmekte ve özel bankaların sayısı azalmaktadır. Asgari sermaye uygulaması neticesinde 1995 yılında 200'ün üzerinde banka mevcutken bugün bankaların sayısı 2/3 oranında azalmıştır. Azerbaycan'da kurulu Türk bankalarının yanı sıra bazı yabancı bankaların şubeleri de ülkede faaliyet göstermektedir. Ayrıca yerel ve yabancı bankalar kurmuş oldukları "muhabir" banka ilişkileri ile dünyanın birçok ülkesine yönelik parasal işlemleri yürütebilmektedirler. Özellikle ekonomide büyük ağırlığı olan yerel devlet bankaları özelleştirme kapsamına alınmış ve özelleştirme işlemleri devam etmektedir.

Azerbaycan kendi bankacılık sistemini oluşturma konusunda ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen, devlet bankalarında da yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sektörde gereğinden fazla ticari banka bulunmakta ve genellikle, tek şubeli yapısal özelliğe sahip bu bankalar, yetersiz sermaye yapıları ile dikkat çekmektedirler.

.....
: **Özellikle bağımsızlığın ilk**
: **yıllarında bankaların**
: **kuruluş sermayesinin düşük**
: **tutulması sebebiyle**
: **bankaların sayısında bir**
: **patlama meydana gelmiş,**
: **ancak daha sonra yaşanan**
: **banker faciasının ardından**
: **Merkez Bankası, kuruluş**
: **sermayesi miktarını**
: **kademeli bir artış trendine**
: **oturturken, bankaların**
: **sayısında da kademeli bir**
: **düşüş gözlenmiştir.**
: .....

³¹ Azerbaycanın İktisadi İcraları, *Rubük bülleten Oktyabr-Dekabr 2000*, Tacis Yayını, Bakü 2001, s. 77

Azerbaycan'da döviz ihaleleri Bakü Interbank Döviz Piyasası'nda gerçekleştirilmektedir. Ancak, yabancı bankaların üye olmalarına izin verilmemektedir. Bu nedenle, birçok ticaret bankası döviz işlemlerini Azerbaycan Beynelhalk Bankası aracılığı ile yürütmek zorunda kalmaktadır. Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Bank) döviz rezervlerini tutarken, Beynelhalk Bankası ihracat-ithalat finansmanı, döviz ticareti ve diğer uluslararası finans aktivitelerinde uzman banka haline gelmiştir.

Ülkede 44 adet sigorta şirketi bulunmaktadır. Bunların 36'sı milli ve 8'i ise müşterek sigorta şirkettir. Sigorta şirketleri için minimum sermaye 200 milyon Manat yani yaklaşık 44.700 \$'dır. Sigorta şirketlerinin çoğu küçük ve orta büyüklükteki şirketlerdir. Türk sermayeli şirketler; Günay Anadolu Sigorta, Başak-İnam Sigorta ve CI Sigorta'dır.

Döviz Kuru

Azerbaycan "Ruble Bölgesi"nden çıkarak, Kasım 1992 tarihinde Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli para birimi "Manat"³² tedavüle çıkarılmış ve 1994 yılından itibaren ülkedeki yegane ödeme aracı olmuştur. İlk yıllarda SSCB döneminden kalma enflasyonun devamı, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi sebeplerle Manat, ABD Doları karşısında hızlı bir şekilde değer yitirse de, 1995 yılından sonra ülkede gerçekleştirilen ekonomik tedbirler ve sıkı para politikası neticesinde Manat'ın kuru üzerinde fazla bir dalgalanma olmamıştır.

Merkez Bankası'nın politikaları ve bunu destekleyen petrol anlaşmaları ile Manat Dolar karşısında 1998 yılına kadar bir miktar pahalılaşmıştır. Ancak 1999 yılından itibaren efektif döviz kurunda Manat'ın değeri düşürülmüş ve Azerbaycan'ın ticari rekabet şansı artırılmaya çalışılmıştır. 1999 yılında Manat üzerinde küçük devalüasyon yapılmış ve Manatın amortismanını düzeltmek için müdahalede bulunulan bir dalgalanmadan, döviz kuru ayarlaması amaçlı piyasa mekanizmalarına geçilmiştir. Komşu ülkeler daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olduklarından, Manat bu ülke para birimleri karşısında gerçekten değer kazanmıştır.³³ Ancak son aylarda Manat üzerinde bir hareketlenme görülmüştür. 2000 yılı içerisinde Manat Dolar karşısında % 8,6 değer kaybetmiştir.

³² 1 Manat: 10 Ruble kur ile tedavüle çıkarılmıştır. Ülkedeki milli para birimi "Manat"dır ve 1 Manat, 100 Gepik'e eşittir.

³³ Salih Memmedov, *Azerbaycan İktisadi İnkişaf Programı (2000-2050)*, Bakü 2001

Reel ve nominal döviz kurları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Özel finans kurumları ve bankalar Merkez bankasının belirlediği kur üzerinden en fazla (+ -) 5 manat farkla alım veya satım yapabilmektedirler.

1993-2000 yılları arasında Dolar/Manat Kuru

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
118,4	1.149,8	4.717,5	4.295,5	3.968,8	3.868,8	4,118	4.474,2

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasının Yıllık Ortalama Döviz Kurları

Para Birimi	1996	1997	1998	1999	2000	01 Ağustos 2001
1 ABD Doları	4.295.50	3.986.80	3.868.8	4.373.0	4.295.50	4.677.00
1 Alman Markı	2.635.37	2.187.83	2.332.83	2.251.87	2.635.37	2.095.87
1 Euro	5.088.79	4.336.87	4.573.08	4.404.3	5.088.79	4.121
1 İngiliz Sterlini	6.864.32	6.514.75	6.512.25	7.072.7	6.864.32	6.623.80
1 Türk Lirası	0.53	0.19	0.12	0.08	0.53	0.45

Para Politikası ve Emisyon Hacmi:

1998 yılı başlarında piyasadaki para miktarı uygulanan sıkı para ve kredi politikaları neticesinde azalmıştır. Manat için 1998'de % 21.7 ve 1999'un ilk yarısında % 12.4 seviyesinde olmuştur. Ancak 1999 yılının ikinci yarısından itibaren tedavüldeki para miktarı artmaya başlamıştır. 2000 yılında dolaşımda olan nakit para (Mo) % 19.9 ve para kütlesi (M2) % 18.3 oranında artmıştır. Para miktarındaki artış oranı ise % 33.3 düzeyinde olmuştur. Para miktarı artışına esas sebep döviz ile depozitlerin hacminin artması sebebiyle zorunlu ihtiyatlara olan talebin artmasıdır. 2000 yılının Aralık ayı itibariyle kredilerin reel faiz dereceleri % 17.3 ve depozitlerin reel faiz derecesi 7.1 oranında azalmıştır. Bankalararası kredilerin faiz dereceleri 90 günlük krediler için % 22.2 gibi yüksek bir oranda kalmıştır.

Kamu Maliyesi ve Bütçe Uygulamaları

2000 yılı devlet bütçesi gelirleri 3.576.7 milyar Manat (799 milyon Dolar) ve Giderleri ise 3.815.9 milyar Manat (852 milyon Dolar)

olmuştur. GSMH 2000 yılı için 18.300 milyar Manat düzeyinde planlandığından gelirler ve bonuslar GSMH'ye nazaran % 18.9 ve halis borçlar % 21.5, bütçe açığı ise % 2.6 (479 milyar Manat) olmuştur. Gelirler ve giderler arasındaki fark GSMH'nin % 1.1'ini teşkil etmiştir. Bütçe gelirleri GSMH'nin % 16.3'ünü ve giderler ise % 17.4'ünü teşkil etmiştir. Bütçe gelirlerinin % 60'ı özel sektör ve % 40'ı ise kamu sektörü tarafından sağlanmıştır.

Bütçe gelirlerinin takriben % 72.4'ünü (2.500 milyar Manat) vergi gelirleri ve % 20.8'i (719 milyar Manat) gümrük vergilerinden ve geri kalan (% 6.8) kısmı ise özelleştirme gelirlerinden vs. diğer gelirlerden sağlanması planlanmıştır.

Özelleştirme

7 Ocak 1993'de çıkarılan³⁴ ve 27 maddeden oluşan "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu" ile Azerbaycan'da pazar ekonomisine geçiş çalışmalarının hukuki dayanağının sağlanmasıyla beraber, ülkede ilk taslak özelleştirme çalışmaları 1993 yılında başlatılmış ancak bu program parlamentodan onay alamamıştır. 1993 ve 1994 yıllarında "Özelleştirmenin Devlet Programı" uzun tartışmalar ve revizyonlardan sonra 1995 yılında Milli Meclis tarafından onaylanmıştır.³⁵ 1995-1998 yıllarını kapsayan birinci özelleştirme programı ancak 2000 yılı başlarında tamamlanabilmiştir. Bu sebeple ikinci özelleştirme programı 10 Ağustos 2000 tarihinde cumhurbaşkanınca imzalanmıştır.

Cumhurbaşkanınının 8 Şubat 1997 tarihli fermanı uyarınca yurtdışında bastırılarak ülkeye getirilen her biri 4 adet çekten ibaret 8 milyon adet Devlet Özelleştirme Payı'ndan (Çek) 7.183.803 adedi Azerbaycan vatandaşlarına ücretsiz dağıtılmıştır.³⁶ Ülke vatandaşları ve yabancılar özelleştirmeye bu çeklerle katılabilmektedirler. Birinci özelleştirme programı çerçevesinde 22.209 küçük ölçekli devlet müesseseleri ve birimleri özelleştirilmiştir. Aynı program çerçevesinde orta boy ve büyük işletmeler 1.096 anonim şirkete dönüştürülerek açık artırma ve hisse senetlerinin satışı yoluyla özelleştirilmiştir.³⁷

Özelleştirme programına göre özelleştirilecek tesis ve müesseseler küçük, orta ve büyük olarak 3 gruba ayrılmıştır. Küçük müesseselerin

³⁴ Ömer Faruk Ünal, *Dünyada ve Azerbaycan'da Özelleştirme*, Bakü 1999, s. 192

³⁵ IMF, *Economic Review*, Eylül 1995, s. 28

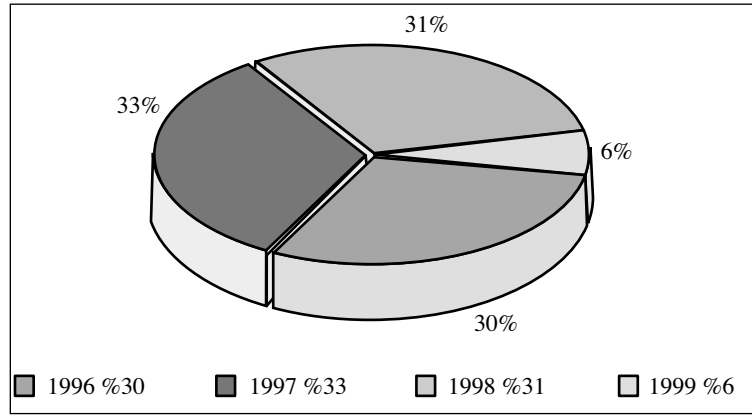
³⁶ Privatizasiya v Azerbaydjane, Bakü 1999, s. 6

³⁷ Azerbaycanın İgtisadi İcmalı, *Rüblük Bülleten*, Bakü Oktyabr-Dekabr 2000, s. 111

% 15'i çalışanlarına parasız verilmekte, % 85'i ise paralı açık artırma ile satılmaktadır. Orta ve büyük müesseseler ise önce Anonim Şirket statüsüne dönüştürülmekte, sonra özelleştirilmektedir ve bu şirketler; hisselerinin en az % 50'si çek açık artırmaları ile, % 15'i müessese çalışanlarına çek karşılığında, %10'u paralı açık artırma ve kalan % 25'inin ise devlet tarafından kapalı yatırım fonuna verilmesi ile özelleştirilmektedir.³⁸

Azerbaycan'daki sosyal ve siyasi istikrar, doğal kaynakların zenginliği, büyük ekonomik potansiyel gibi etmenler bu ülkede başarılı bir özelleştirme için uygun bir ortam oluşturmaktadır.³⁹ 1996-2000 yılları arasında özelleştirmeden toplam 109 milyon Dolar gelir elde edilmiştir. Bu rakamın 8.5 milyon Doları 2000 yılının payına düşmüştür.

Azerbaycan'da Küçük Özelleştirmenin Yıllara Göre Dağılımı

Azerbaycan'ın 1995-1998 yıllarını kapsayan birinci özelleştirme programında özelleştirme programına alınan küçük ve orta boy işletmelerin büyük bir kısmı bu program çerçevesinde özelleştirilmiştir.

Dış Ekonomik İlişkiler

1994-2000 yılları arası incelendiğinde Azerbaycan dış ticaret hacminde % 100'lük bir artış olmuştur.⁴⁰ Azerbaycan 2000 yılı içerisinde 1.744.899,900 Dolarlık (% 59.8) ihracat ve 1.172.069,100 \$'lık (% 40.2) ithalat gerçekleştirerek toplam 2.917.0 milyon Dolarlık bir ticaret

³⁸ <http://www.msp.gov.az/html/eng/xod.html>

³⁹ Nesib Nesibov, "Privatization in Azerbaijan", *Contract*, 2/99,

⁴⁰ <http://www.525ci.com/961/gundem.htm#01>, 22.06.2001

hacmi gerçekleştirmiştir. Azerbaycan dış ticaretinde sürekli açık veren bir ülke olmasına rağmen 2000 yılında ilk defa 572.830,800 Dolarlık bir ihracat fazlası vermiştir. Azerbaycan 1999⁴¹ yılında 222.5 milyon ABD doları dış ticaret açığına sahipti.

2000 yılında Azerbaycan'ın ihracat gelirlerinin % 84'ten fazlasını (1.484,9 milyon Dolar) petrol ve petrol ürünleri sağlamıştır. Azerbaycan dış ticaret kalemlerine bakıldığında ihracatının % 84'ünün petrol ürünlerinin aldığı görülmektedir. Bu durum, Azerbaycan ekonomisini petrol fiyatlarına son derece bağımlı bir hale getirmektedir. Diğer ihraç ürünlerde ise gıda ve metaller önemli yer tutmaktadır. İthalatta ise makine ve ekipman gibi yatırım malları yer alarak üretim hacmini ve teknolojik seviyesini artırma eğilimindedir. Ayrıca kimyasallar, metaller, gıda ürünleri ve petrol ürünleri Azerbaycan'ın ithalatında % 10'un üzerinde yer tutmaktadır.

Yapılan ithalatın 362.8 milyon Dolarını (% 31) makine-teçhizatlar ve elektrikli cihazlar, 226.6 milyon Dolarını (% 19) gıda maddeleri, 123.4 milyon Dolarını (% 10.5) metal ve metal ürünleri, 115.2 milyon Dolarını (% 9.8) ise petrol ürünleri kapsamıştır.

Sanayi tesislerinin özelleştirilmesinde yaşanan tıkanıklığın aşılama-sı gibi yapısal sorunlar nedeniyle üretim yapılamaması ve dolayısıyla ihracatın katma değeri düşük hammadde ve yarı mamul mallar üzerinde yoğunlaşması ve diğer yandan ulusal para birimi Manat'ın 1997-2000 yıllarında ABD Dolarına karşı aşırı değer kazanması ithalatı cazip hale getirmiştir.

Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	637	637	644	808	678	1.025	1.744.899,9
İthalat	778	668	1.338	1.375	1.724	1.433	1.172.069,1
Hacim	1 415	1305	1.982	2.183	2.402	2.458	2.916.969,0
Denge	-141	-31	-694	-567	- 1 046	-408	+572.830.8

Petrol fiyatlarındaki beklenmedik dalgalanmalar nedeniyle ülke dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. Petrol fiyatlarının son 3 yılda yaklaşık 3 kat artması Azerbaycan'ın petrol piyasasındaki önemini artırmıştır. Azerbaycan'ın büyük ticaret ve cari hesap açıkları, petrol fiyatlarındaki artışlarla kontrol altına alınmaktadır.

⁴¹ TİKA, *Ülke Profilleri*, Ankara, Kasım 2000, s. 24

Dış Ticarete Başlıca Ülkeler

Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından dış ticarete SSCB ülkeleri dışındaki yeni pazarlara yönelmiştir. 1991 yılında SSCB ülkeleri ihracatta % 94, ithalatta % 80 oranında yer tutarken, BDT'nin, toplam ticaret içindeki payı 1998 yılında % 27.7 olmuş, 1999 yılında bu değer % 22.6 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında BDT Azerbaycan'ın dış ticaret işlemleri içerisinde bu oran biraz daha gerileyerek % 20,9 olmuştur. 2000 yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında eski Sovyetler Birliği ile yapılan ticaretten uzaklaşma ve Batı piyasalarına kayma, yönelme eğilimi gözlemlenmektedir.

Azerbaycan'ın ana ihracat piyasası şu anda İtalya'dır⁴² ve tüm ihracat içerisinde 1998 yılındaki % 7.4'lük paydan, 1999 yılında % 33.7'ye ve 2000 yılında ise % 43,7'lik paya yükselmiştir. Azerbaycan, Rusya'ya 1998 yılında toplam ihracatının % 17.5'ini gerçekleştirirken, 2000 yılında bu rakam % 5,6'ya düşmüştür ve Rusya'ya yapılan ihracat açısından kaydedilen en düşük düzey olmuştur. Rublenin zayıflığı Azerbaycan ihracatını rekabet gücünden yoksun bırakmış ve Kafkasyadaki istikrarsızlık ticaret yollarını kesmiştir. Türkiye'ye ihracat oranı 1998 yılında % 22.8 iken 2000 yılında bu oran % 6'ya düşmüştür.

Azerbaycan'ın 2000 Yılı Dış Ticaretinde İlk 10 Ülke (Milyon Dolar)⁴³

Ülkeler	İthalat	%	İhracat	%	Hacim	%
İtalya	28.0	2.4	762.5	43.7	790.5	27.1
Rusya	249.3	21.2	98.3	5.6	347.6	11.9
Türkiye	128.4	11	104.9	6	233.3	7.9
Fransa	18.9	1.6	205.1	11.8	224.0	7.7
İsrail	6.0	0.5	135.1	7.7	141.1	4.8
ABD	104.1	8.9	8.0	0.5	112.1	3.8
İsviçre	56.2	4.8	45.8	2.6	102.0	3.5
Gürcistan	10.3	0.9	74.6	4.3	84.9	2.9
İngiltere	58.8	5	18.7	1.1	77.5	2.7
Almanya	67.5	6	8.2	0.5	75.7	2.6
Toplam	726.0	62	1.469	84	2.186	75
Diğer Ülkeler Toplamı	446	38	285	16	731	25
TOPLAM	1.172	100	1.745	100	2.917	100

İthalat tarafında ise, BDT ülkeleri ve Rusya'dan yapılan ithalatta görülen azalma daha yavaş olmuş ve Azerbaycan ithalatındaki payını

⁴² İtalya, Trieste terminalinden gerçekleştirilen petrol yüklemeleri sebebiyle Azerbaycan'ın ihracat yaptığı ülkeler içerisinde ilk sıradadır.

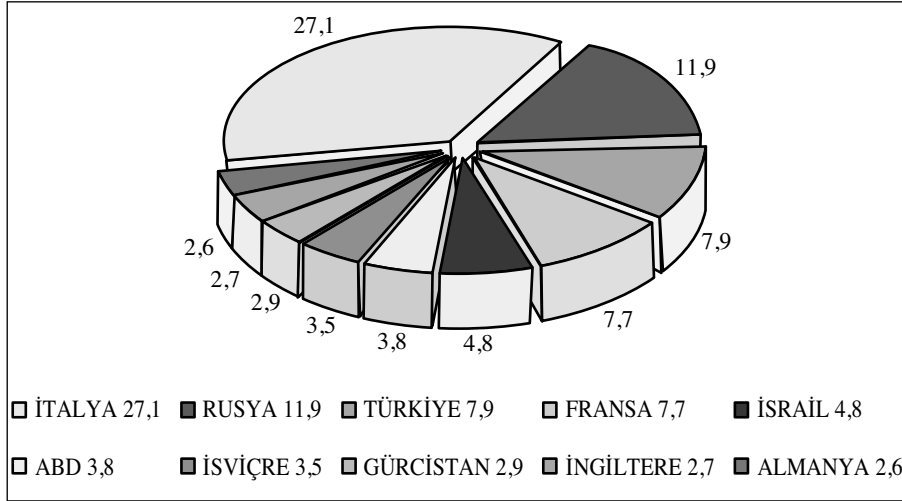
⁴³ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi kayıtlarından yapılan hesaplamalar

1998 yılındaki % 18 değerinden 1999 yılında % 21.3'e çıkarmıştır. Ukrayna gibi diğer BDT ülkelerinden yapılan ithalat düşmüştür. Türkiye'den yapılan ithalat, toplamda 1998 yılındaki % 20.4'lük değerden 2000 yılında % 11,0'a düşmüştür. Türkiye Azerbaycan'ın toplam dış ticareti içerisinde 1998'de % 21, 1999'da % 11⁴⁴ ve 2000 yılında ise, % 7.9'luk bir paya sahip olmuştur.

Diğer bir komşu ülke olan İran, 1994 yılında toplam ihracattaki % 38'lik payı ile Azerbaycan'ın en önemli ihraç pazarı idi. Ancak 2000 yılında İran'ın ihracattaki payı yalnızca % 0.4 olmuştur. Azerbaycan'ın ithalatında ise İran % 4.8'lik bir paya sahiptir. 1996 yılından beri, ekonomik düzelmeye bağlı olarak iç talebin yükselmesi sebebi ile ithalatta da hızlı bir yükselme gözlenmektedir.

Azerbaycan'ın 2000 yılı ticari ilişkilerinin % 69'u (ithalatın % 86,4'ü ve ihracatın % 58,7'si) özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. Dış ticaretin % 75'i İtalya, Rusya, Türkiye, Fransa, İsrail, ABD, İsviçre, Gürcistan, İngiltere ve Almanya ile yapılmıştır.

Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Önemli Ülkelerin Payları

Dış Borçlar

1995-2000 yılları arasında toplam 1.158 milyar Dolar dış borç alınmıştır. Alınan kredilerin % 63'ü ekonomik reformlar için hükümete verilen borçlardır. % 16'sı hükümete verilen ve hükümetçe kullandırıların borçları ve % 21'i ise hükümetin garantisi ile verilen

⁴⁴ Yeni Musavat Gazetesi (Bakü), 16 Mart 2001

kredilerdir. Alınan borçların ancak 78.9 milyon doları geri ödenebilmiştir. Kalan borç miktarı toplam 1.079.1 milyon Dolar'dır. Bu rakam ülkenin 2000 yılı GSMH'sinin % 21.94 oranındadır. Başlıca kredi kuruluşları; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (World Bank), Avrupa Birliği ve Türkiye Eximbank'tır.

Türkiye-Azerbaycan Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olan Türkiye bağımsızlığın ardından bu ülke ile ekonomik ve ticari ilişkilerinde büyük bir gelişme gerçekleştirmiştir. Türkiye Azerbaycan'da 25 Mayıs 1991 tarihinden itibaren *Konsolosluk* ve 14 Ocak 1992 tarihinden itibaren ise *Büyükelçilik* olarak temsil edilmeye başlanmıştır.⁴⁵ Tarihi, coğrafi ve manevi değerlerle bağlı olduğumuz Azerbaycan ile bağımsızlığından itibaren çeşitli sahaları ihtiva eden ve aynı zamanda iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan 150 civarında çeşitli işbirliği, anlaşma ve protokoller imzalanmış ancak bu anlaşmaların büyük bir kısmına çeşitli sebeplerle işlerlik kazandırılmamıştır.

Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli araçlardan birisi olan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Birinci Dönem Toplantısı 25 Şubat 1997 tarihinde gerçekleştirilmiş ve toplantıda ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu toplantıdan sonra çeşitli sebeplerle ikinci toplantı 29 Mart 2001 tarihine kadar gerçekleştirilememiştir. Bakü'de yapılan ikinci toplantı, basına da yansıyan karşılıklı restleşmelerle oldukça gergin bir havada geçmiştir.

Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerimiz 1 Kasım 1993 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde yürütülmektedir. Bu anlaşmaya göre tarafların birbirlerini "*en çok kayırlan ülke statüsü*" tanımları kararlaştırılmıştı. Diğer yandan yatırımcılarımız için önem taşıyan "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkındaki Anlaşma" 31 Temmuz 1996 tarihinden itibaren ve "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" ise 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

1 Kasım 1992 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında kapsamlı bir Kara Ulaştırma Anlaşması imzalanmıştır. Nahçıvan yolu ile direk bağlantı sağlanmış, ancak bu Nahçıvan'dan öteye gidememiştir. Ülke ile karayolu bağlantısı esasen Gürcistan üzerinden sağlanmaktadır.

⁴⁵ T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı Baki Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği verileri

Ekonomilerinin yapısı, coğrafi devamlılık ve milli-manevi değerler itibariyle Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Türkiye ekonomisi dışa dönük ve imalat sanayii ağırlıklı bir yapılanma görüntüsü çizerken Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde ağırlıklıdır. Azerbaycan ekonomisinde Türk müteşebbüsleri özellikle petrol dışı alanlarda önemli bir ağırlığa sahiptir. Geçiş döneminde olan ve yatırım ihtiyacı bulunan Azerbaycan'a Türk sermayesinin katkısı önemli boyutlardadır.

Türkiye'nin İhracatı ve İthalatı (1000 Dolar)-Türkiye'nin İstatistikî verilerine göre⁴⁶

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	102.798	68.206	132.130	161.341	239.902	319.696	327.158	248.075	229.700
İthalat	35.096	33.937	8.883	21.776	39.165	58.263	50.340	44.004	95.600
Hacim	137.895	102.143	141.013	183.118	279.067	377.959	377.498	292.079	325.300
Denge	67.702	34.269	123.247	139.565	200.737	+261.433	+276.818	+204.071	+134.100

Azerbaycan'ın 2000 yılında da en fazla ithalat yaptığı 2. ülke Türkiye olmuştur. 2000 yılı içerisinde 325.3 milyon Dolar ticaret hacmine ulaştığımız Azerbaycan'a Türkiye'nin ihracatı 229,7 ve ithalatı ise 95,6 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın ihracatımız içerisindeki yeri % 0.84 ve ithalatımızdaki yeri ise % 0.16 olmuştur. Bu ülkenin toplam dış ticaretimiz içerisindeki yeri ise % 0.04'tür.⁴⁷

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizde olan üstünlüğümüz zaman içerisinde hem diğer ülkelerin bu pazara girmesi ve hem de yerel müteşebbüslerin artık kendi ayakları üzerinde durarak⁴⁸ kısmen yerel üretime geçmeleriyle gerilemeye başlamıştır.

Türkiye'nin İhracatı ve İthalatı (1000 \$)- Azerbaycan'ın İstatistikî verilerine göre

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	87.107	63634	76.027	140.500	216.257	179.701	220.110	142.411	128.492
İthalat	125.617	60.569	16.463	26.400	39.048	41.283	135.837	69.081	104.981
Hacim	212.724	124.203	92.490	166.900	255.306	220.984	355.947	211.492	233.437
Denge	-38.51	3.065	59.564	114.100	177.209	138.418	84.273	73.330	23.511

⁴⁶ Burada verilen rakamlar T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine dayanmaktadır. Bu rakamlar Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verileri ile çelişmektedir. Azerbaycan'ın resmi verileri ile Türkiye'nin verileri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Aradaki bu büyük farkın iki şekilde izahı mümkündür. Ya Türkiye'den hayali ihracat yapılmıştır veya Azerbaycan Gümrük Komitesi bu ülkeye yapılan ihracatı kayıtlarında (gümrüksüz sokulduğu için) göstermemiştir.

⁴⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı (<http://www.dtm.gov.tr>) verilerinden hesaplanmıştır.

⁴⁸ Azeri müteşebbüsler ilk yıllarda Türk yatırımcılarla ortaklıklar kurmuş, fakat zaman içerisinde ilgili sahalarda edindikleri tecrübelerle Türk ortaklarından ayrılarak kendileri yerel üretime veya ticarete başlamışlardır.

1991 yılından itibaren gelişen siyasi ve ekonomik ilişkilere paralel Türk işadamlarının bu ülkeye olan yoğun ilgisi ve Türk şirketlerinin Azerbaycan piyasasında şube açmak suretiyle Türkiye'den ithalat yapması sebebiyle sürekli bir yükselme içerisinde bulunan iki ülke ticareti Türkiye lehine fazla vermiştir.

1998 yılında Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik kriz sonucu yapılan devalüasyon ve Rus mallarının Azerbaycan para birimine oranla değer yitirmesi sebebiyle Rusya Azerbaycan pazarında fiyat avantajı sağlamış ve bu ülkenin mallarına olan talebin artmasıyla Rusya Azerbaycan'ın dış ticaretinde bu tarihten itibaren ilk sıraya yükselmiştir. Azerbaycan'ın diğer bir komşusu olan İran ise ihraç edilen ürünlerinin Türk ihraç ürünlerine kıyasla düşük kaliteli olması sebebiyle Azerbaycan'ın dış ticaretinde çok gerilerde kalmış ve Türkiye'nin ihracatını olumlu yönde etkilemiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatındaki azalmanın başlıca sebeplerinden biri de Türk müteahhit firmalarının üstlenmiş oldukları taahhüt işlerinin büyük ölçüde tamamlanmış olması ve yeni projelerin başlamamasıdır. Başta bavul ticareti olmak üzere, kayıt dışı ticaret işlemleri göz önüne alındığında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin resmi verilerden daha fazla olabileceği tahmin edilmektedir.

Azerbaycan ile olan ilişkilerimizde direk karayolu bağlantımızın olmaması bu ülke ile olan ilişkilerimizi özellikle de ekonomik ve ticari ilişkilerimizi zaman zaman zora sokmakta ve diğer ülkelere (Rusya ve İran) göre dezavantaj sağlamaktadır. Karayolu bağlantısı sağladığımız Gürcistan'ın koyduğu yüksek vergiler ve İran'ın getirdiği tonaj sınırlamaları, Azerbaycan'ın aynı zamanda BDT üyesi olması ve BDT ülkeleri ile sağladığı gümrük anlaşmaları, Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizi zora sokmuştur. Türk taşıtlarına uygulanan yüksek orandaki yol vergileri, gümrükleme sıkıntıları, vize uygulamaları, bürokratik işlemlerin çokluğu, mevzuat eksikliği, kayıt dışı ekonominin getirdiği haksız rekabet ortamı, gizli monopolleşme, kamu görevlilerinin menfaat temini amacıyla özel sektör üzerinde kurduğu baskılar ve bazen pazar ekonomisinin mantığıyla çelişen bazı yasalar ve uygulamalar bu ülkede işadamlarımızın rekabet şartlarını zorlaştırmakta ve bu ülkeye olan ilgilerini azaltmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği mal grupları arasında ilk sırayı gıda maddeleri almaktadır. Önemli ihraç ürünleri; un ve unlu mamuller, margarin, buğday, zeytinyağı, ayçiçek yağı, süt ve süt ürünleri, yumurta, makarna, bira, patates, küp ve toz şeker, çikolata ve şekerleme ürünleri, meyve suları, peynir, bisküvi, hazır deri mamulleri, trikotaj ürünleri, sentetik deterjanlar, sabun, duvar kağıtları, sıhhi tesisat

malzemeleri, tekstil sanayii için makinalar, lastik ve plastikten mamul eşya, beyaz eşya, telekomünikasyon ürünleri, elektrik malzemeleri, elektrik enerjisi vb.'dir. Başta petrol ve petrol ürünleri olmak üzere ham alüminyum, pamuk polietilen, ham deri, pamuk ipliği, yün, ham bakır, alkollü içecekler ve fosfatlı gübreler Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatında önem arz eden ürünlerdir.

Azerbaycan'daki Türk Yatırımları

Azerbaycan'daki Türk yatırımları ülkedeki petrol dışı yabancı yatırımlar içinde ilk sırada yer almaktadır. Türk girişimcileri telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, finansal kiralama, inşaat-taahhüt, basın-yayın, eğitim, sağlık, ulaştırma, otomotiv, imalat sanayi, petrol ve hizmet sektörü gibi neredeyse tüm alanlarda faaliyet göstermektedirler.

Ziraat Bankası'nın ortaklığı ile kurulan "Azer-Türk Bank" bankacılık alanındaki işbirliğinin ilk örneğidir. Baybank, Royalbank, Koçbank, İş Bankası Azerbaycan ve Cibank gibi Türk sermayeli bankalar faaliyet göstermektedir. Ayrıca Türk sermayeli 3 sigorta şirketi de faaliyet göstermektedir. 2000 yılı sonu itibariyle değişik statülerde (% 100 Türk sermayeli, müşterek müessese, şube veya temsilcilik olarak) 1.327 Türk şirketi, Azerbaycan'da resmi kuruluş işlemi yaptırmak suretiyle tüzel kişilik kazanmıştır. Ancak bu şirketlerden önemli bir bölümü faaliyet gösterememektedir. Yaklaşık 400 firma piyasada faaliyet göstermektedir. Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki yatırım tutarı yaklaşık 1.5 milyar Dolar olup, bu şirketlerde yaklaşık 30.000 kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir.⁴⁹ Türk şirketleri ödedikleri vergiler ile Azerbaycan bütçesinin %6'sını oluşturmaktadır.

Azerbaycan'ın yabancı sermayeye açılan petrol ve doğal gaz sahasında yapılan 20 uluslararası konsorsiyumun dördünde TPAO'nun ortaklığı bulunmaktadır.⁵⁰ Çeşitli çaptaki Türk müteahhitlik firmaları toplam 600 milyon Dolar tutarında taahhütlük işleri almışlardır. Petrol dışı yatırımlar içerisinde ise, Türkiye'nin payı % 44 civarındadır.

⁴⁹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği verileri
Yeni Avrasya Stratejileri Dergisi, Haziran 2001

⁵⁰ Türk yatırımları, Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin işletilmesi için hazırlanan 8 milyar \$ tutarındaki (Azeri, Çırag ve Güneşli) projede % 6,5; 4 milyar Dolar tutarındaki Şah Denizi projesinde ise, % 9,0; Kürdaşı sahasında % 5 ve Araz-Alov-Şerg sahasında ise % 10 oranında pay almıştır. Ayrıca Pet Holding ve Atilla Doğan isimli iki özel şirketimiz Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile oluşturdukları ortak şirketler (JV) ile karada (Mişovdağ ve Hilli Babazanan sahaları) petrol çıkarmaktadırlar.

.....
 • **Azerbaycan bir çok**
 • **avantajları ile Türk**
 • **işadamları tarafından**
 • **yatırım ve ticari faaliyet**
 • **göstermek açılarından**
 • **tercih edilen bir ülkedir.**
 • .....

Azerbaycan bir çok avantajları ile Türk işadamları tarafından yatırım ve ticari faaliyet göstermek açılarından tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla bir çok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube veya temsilcilik açmışlardır.

Değişik alanlarda faaliyet gösteren Türk firmalarının büyük bir kısmı ticaret yapmakta veya küçük ve orta ölçekli yatırımı tercih etmektedir. Bu firmaların faaliyet alanları; petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, gıda malları imalatı, eğitim, basın-yayın, tekstil ve konfeksiyon, taşımacılık, otomotiv, orman ürünleri, demir-çelik, demir dışı metaller, inşaat malzemeleri ve müteahhitlik hizmetleri gibi sektörlerdedir.

Türk Eximbank tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 250 Milyon Dolarlık kredi açılmıştır. Ancak 91.7 milyon ABD Dolarlık kısmı kullanılabilmiştir. İhracatın finansmanına yönelik 100 milyon ABD Dolarlık kredinin yanı sıra, 150 milyon ABD Dolarlık proje kredisi verilmiştir. Ancak alınan kredilerde verimli bir şekilde ve sahalarda kullanılmadığı için geri ödemelerde sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sebeple 8 Ağustos 1996 tarihinde toplam 74.8 milyon Dolarlık 'Borç Erteleme Anlaşması' imzalanmıştır.

Azerbaycan'da Kurulu Türk Şirketlerinin Sayısı ve Statülerine Göre Dağılımı⁵¹

Şirket Statüleri	1991-1995	1996	1997	1998	1999	2000	Toplam
Müşterek Müessese	394	72	78	67	33	16	660
Türk Sermayeli Şrkt.	176	65	116	126	42	36	561
Temsilcilikler	29	8	21	23	17	8	106
Toplam	599	145	215	216	92	60	1.327

Yatırım Ortamı ve Yabancı Sermaye Yatırım İstatistikleri

Sermaye piyasasını oluşturmaya yönelik çabalar bulunmakla beraber ülkede sermaye piyasası daha oluşturulamamıştır. Bankacılık sektörü gelişme yolundadır. Ülkede ilk yıllarda banka kuruluş ser-

⁵¹ Azerbaycan Cumhuriyeti, Adalet Bakanlığı verileri

mayesinin düşük olması sebebiyle banka sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Ancak daha sonra Merkez Bankası'nın IMF ve Dünya Bankası'nın da tavsiyeleri doğrultusunda sermaye miktarında bir artışa gitmesinden sonra birçok banka kapatılmıştır. Merkez Bankası bu sürecin devam edeceğini bildirmiştir.

Özellikle enerji sektörü ve petro kimya alanında yatırımlar artarak sürmektedir. Ancak diğer sahalarda özellikle de gıda ve tekstil sektöründe yatırım ortamı daha istenilen düzeye çıkarılamamıştır. Bu husus bazı açılardan yatırımcılar için bir dezavantaj olarak görülse de özellikle de piyasa payı ve piyasaya ilk girme gibi sebepler dahilinde bu durum bir çok açıdan avantaj olarak algılanabilir. Yabancı yatırımcılar ülkeye davet edilmekte ve onlara her türlü kolaylıkların yapılacağı vaadedilmektedir. Genelde Azerbaycan'da yabancı sermaye olumlu karşılanmaktadır.⁵²

1 Ocak 1999 yılı rakamları itibariyle ülkede faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli toplam şirketlerin sayısı (yerli ve yabancı) 16.504'tür.⁵³ 1999 yılı rakamlarına göre ülkedeki yabancı sermayenin toplam miktarı 1091.1 milyon Dolar olmuştur.⁵⁴ Bu rakamın yaklaşık yarısı % 49.9'u⁵⁵ petrol sektörüne, % 30.8'i uluslararası krediler olarak verilmiş ve % 19.3'ü ise ortak şirketler ve yabancı firmalar vasıtasıyla ekonomiye yatırılmıştır. 1995-2000 yılları arasında Azerbaycan ekonomisine yaklaşık 5 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır.⁵⁶ Yabancı sermayenin ülkelere göre sıralanmasında Türkiye ilk sıradadır. Türkiye 750 milyon Dolar, İngiltere 458 milyon Dolar, ABD 298 milyon Dolar, Almanya 62 milyon Dolar ve İran 56 milyon Dolar'lık bir yatırımda bulunmuşlardır. Türkiye'nin toplam yabancı sermaye içerisindeki payı, 2000 yılı rakamları ile % 14 civarındadır. Resmi rakamların aksine Türkiye'nin Azerbaycan'daki toplam yatırımları Türk yetkililerce⁵⁷ 1.3 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır.

Uygulanan sıkı para politikaları, ekonomideki durgunluk, geciken özelleştirme ve beklenen ekonomik reformların gerçekleştirilemeyişi sebebiyle ekonomi bir yandan deflasyonist baskı altına girmiş ve diğer yandan da 1997 yılından itibaren Azerbaycan ekonomisinde özellikle yabancı sermaye kaynaklı bir gerileme müşahade edilmiştir. Ülkedeki

⁵² Yerel bürokratlar yabancı sermayenin çoğalmasının onların alacağı rüşvet miktarının artacağı ile doğru orantılı olacağı şeklinde algılamaktadırlar.

⁵³ Nizami Süleymanov, *Azerbaycan'ın İktisadi Tarihi*, Bakü 2001, s. 232

⁵⁴ <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/990531c.htm>

⁵⁵ *Statistical Yearbook of Azerbaijan 2000*, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, Bakü 2000, s. 274

⁵⁶ 525. Gazete, (Bakü), Temmuz 2001

mevcut bürokrasi, kırtasiyecilik, rüşvet ve belirli sahalarda gidilen gizli monopolleşme yüzünden bu tarihten itibaren ülkedeki yabancı firma sayısında ciddi bir azalma görülmüş ve yabancı sermaye büyük oranda ülkeyi terketmiştir. Bu kaçışı önleyecek ciddi tedbirler görülmemiştir. Azerbaycan'da 1997 yılına kadar yabancı sermayeye vergi teşviklerinin bu tarihten itibaren kaldırılması petrol dışı sektörlerdeki bu olumsuzluğu körüklemiştir.

Azerbaycan'da 1996-1997 yıllarında izlenen ve ekonomik istikrarı sağlayan politikaların, reel ekonomiyi teşvik edici devlet politikalarıyla desteklenmemesi, 1997 yılı öncesi yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için uygulanan vergi muafiyetinden vazgeçilmesi ve devlet organlarının gerekli hassasiyeti göstermekte yeterli olmayışı nedenleriyle üretime yönelik yatırımlar yapılamamıştır.

Azerbaycan petrol sektörüne yapılan önemli miktarlardaki yabancı yatırım neticesinde eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde en hızlı büyüyen ekonomilerden biri haline gelmiştir. GSYİH büyüme oranı 1998 yılında % 10, 1999 yılında % 7,2 olmuş ve 2000 yılında ise bu oran % 11.4'e yükselerek son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Azerbaycan ekonomisindeki büyüme petrol sektöründen ve petrol sektörüne bağlı inşaat faaliyetlerinden, iletişim sektörlerinden ve az miktarda tarım sektöründen kaynaklanmaktadır. Ekonominin geri kalan kısmında ise genel bir durgunluk hakimdir. Diğer sahalarda önemli adımların atılmaması durumunda yakın gelecekte herhangi bir gelişme olması beklenmemektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar Azerbaycan'ın ekonomik canlanmasında anahtar rolü oynamıştır. Ekonomik iyileşme daha çok petrol sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımın sonucu olarak son derece yüksek düzeyde sermaye yatırımı ile desteklenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların önemli kısmı petrol üretimi ve çıkarımı alanlarına olmuştur. 1999 yılında, sermaye yatırımı petrol alanlarındaki daha düşük yabancı yatırım, iki arama konsorsiyumunun kapanması ve AIOC'nin ilk işinin sona ermesi nedeniyle % 3 oranında düşmüştür.⁵⁸ Bununla birlikte, sermaye yatırımının GSYİH'ya oranı 1999 yılında % 26.9 ve 2000 yılında yapılan 1.052 milyon \$ yatırım ile bu rakam GSMH'nın % 21.5'ine tekabül etmiştir.⁵⁹ Azerbaycan'ın en önemli istihdam kaynağı olan ve GSYİH'ya katkıda bulunan ikinci önemli sektör

⁵⁷ Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğince

⁵⁸ IMF Staff, Country Report, Eylül 2000

⁵⁹ <http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/country/Azerbaijan.htm>, s. 42

olan tarım sektörüne yabancı yatırımların GSYİH'ya katkısı ise % 0,5'in altındadır. Yabancı yatırımcılar imalat sanayi sektörüne yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak da sektörün üretimi düşmüştür.

Azerbaycan'a 1994-2000 yılları arasındaki yabancı sermaye girişi (Milyon Dolar)⁶⁰

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Toplam
Petrol Sektörü	22	140	471	780	894	545	548	3.400
Petrol Dışı	128	78	123	375	536	392	168	1.800
Sektörler								
TOPLAM	150	218	540	1.155	430	937	716	5.200

Ekonomideki Riskler

Kısa vade Azerbaycan ekonomisinde olağanüstü durum beklenmemektedir. Aliyev tarafından sağlanan politik istikrar sağlığı süresince devam edecektir. En büyük sorun Aliyev sonrası senaryolarda bir kesinliğin kazanılamamasıdır. Azerbaycan'da bütün dengeler Başkan Aliyev'in sağlığı üzerine konuşlandırılmıştır. Sağlık sorunları olduğu bilinen Aliyev'in bu durumunda olabilecek muhtemel bir değişiklik beraberinde yeni bir seçimi ve bir karışıklığı getirebilecektir. Ancak uzun vadede politik istikrarın sağlanacağı ve koalisyonlardan ibaret bir hükümetin kurulacağı düşünülmektedir.⁶¹

Ermenistan ile ilişkiler zayıf bir ihtimal olmakla beraber tekrar savaş ortamına kayabilir. Etnik sorunlar tam olarak çözülememiştir. Azerbaycan'ın Rusya Federasyonu'nda 1.5 milyon'a yakın vatandaşı bulunmakta ve bunların çoğu kaçak olarak çalışmaktadır. Dolaylı olarak Azerbaycan bu vesileyle (işçi dövizleri) önemli bir döviz girdisi sağlamaktadır. Rusya ile ilişkilerin bozulabileceği bir ortamda Rusya Gürcistan gibi Azerbaycan'a da vize uygulayabilir ve Rusya'dan Azerbaycan'a 1 milyondan fazla bir insan kitlesi gönderilebilir. Bu durum Azerbaycan'da çok büyük sosyal ve ekonomik sorunlar çıkarabilir. Makro ekonomik dengeler açısından bakıldığında petrol fiyatlarında çok aşırı bir düşüş beklenmediği müddetçe Azerbaycan ekonomisi için bir kriz beklentisi bulunmamaktadır.

Uluslararası değerlendirme kuruluşları yaptıkları değerlendirmelerde Azerbaycan'ı çeşitli açılardan değerlendirirken genelde riskli ve orta

⁶⁰ T.C.DTM-Bakü Ticaret Müşavirliği verilerinden yapılan hesaplama

⁶¹ Sinan Oğan, *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu ve Risk Analizi*, ASAM, Ankara 2001

riskli bir ülke değerlendirilmesi yapılmaktadır. Transperancy International⁶² şeffaflık endeksinde, Azerbaycan'ın puanı 1996 yılında 96 sırada yer alırken 2000 yılında gelişme kaydetmiş ve 87. sıraya yükselmişti. 2001 yılı değerlendirmelerinde ise 84. sırayı almıştır.

SONUÇ

Azerbaycan Cumhuriyeti, zengin doğal kaynakları ile Güney Kafkasya'nın en stratejik ve kalkınma perspektiflerine sahip ülkesidir. Bölgeye yönelik yabancı yatırımların ilk durak noktası olan Azerbaycan'ın özellikle enerji sektörüne yabancı sermaye yatırımları başarılı şekilde yapılmaktadır. Başta ABD olmak üzere Batılı bütün petrol devleri, Rus petrol şirketi ve TPAO Azerbaycan'a yatırım yapan şirketler arasındadır.

Aliyev yönetimi ile beraber ülkede siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmış, yüzde 1500'lerde olan enflasyon, uygulanan sıkı para politikaları neticesinde 1995 yılından itibaren düşüşe geçmiş ve dizginlenen enflasyon deflasyona dönüşmüş ve eksi hale gelmiştir. Bu durum 2000 yılı itibariyle düzelmeye başlamış ve enflasyon 2001 yılında % 2 civarında gerçekleşmiştir.

1997 yılından itibaren fiilen başlatılan özelleştirme çalışmaları bürokratik engeller ve yolsuzluklar yüzünden tam olarak başarıya ulaştırılamamıştır. Buna rağmen 1. özelleştirme programı bitirilerek 2001 yılı itibariyle 2. özelleştirme programının startı verilmiştir. Bu program ile orta ve büyük ölçekli şirketlerin ve stratejik öneme sahip bir kısım şirketlerin özelleştirilmesi planlanmaktadır.

1998 yılındaki Rusya krizi ve petrol fiyatlarındaki düşüş ülke ekonomisini olumsuz etkilemişse de 2000 yılındaki petrol fiyatlarında beklenenin üzerinde olan artış ekonomiye bir canlılık getirmiştir.

Ülkede ekonomisinde sağlanan istikrar ve dizginlenen enflasyon dövize de yansımış ve dolar/manat paritesinde ciddi bir değişiklik olmamıştır. Bu yönde ciddi bir değişiklik beklenmemektedir.

Azerbaycan, dış ticaret politikasını pazar ekonomisi şartlarına göre oluşturmaya çalışmaktadır. Belirlenen gümrük oranları ile bazı stratejik

⁶² <http://www.transparency.org>, yanı sıra; Daha kapsamlı bir endeks olan HDI (Human Development Index) açısından Azerbaycan gelişmişlik endeksinde 1998 yılı itibariyle 0,722 puanla orta gelişmişlik seviyesine çok yaklaşmıştır. ICRG (international Country Risk Guide) Azerbaycan, finansal ve ekonomik göstergeler açısından riski yüksek, politik risk ve karma risk açısından riskli durumdadır. The Heritage Foundation tarafından hazırlanan Ekonomik Özgürlük Endeksleri Azerbaycan'ın puanının 4,2 olduğunu yani ekonomik özgürlüğün hemen hemen hiç olmadığını göstermektedir.

ürünlerin dışında özellikle de gıda sektöründe herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Azerbaycan'ın GSYİH'nin % 21.9'u kadar toplam dış borç stoku vardır. Oldukça yüksek bir vergi oranına sahiptir, kamu harcamaları açısından oldukça hantal ve savurgan bir yapıya sahiptir. Vergiler yeterince toplanamamaktadır.

Bankacılık ve finans sektöründe bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan karmaşa ortadan kalkmış ve bu sektör Merkez Bankası'nın ciddi denetimi altına geçmiştir.

Hukuki düzenlemeler tam olarak tamamlanmamıştır. Daha birçok konuda parlamentoda bekleyen kanun teklifleri bulunmaktadır. Ancak ekonominin genel dengelerini düzenleyen temel kanunlar mevcuttur.

Dağlık Karabağ gibi siyasal sorunların çözüm mecrasına girmesi ve Bakü-Ceyhan gibi petrol sektörüne yönelik ekonomik projelerin gerçekleştirmeye başlamasıyla Azerbaycan ekonomisinde ciddi bir kalkınma beklentisi bulunmaktadır.

Azerbaycan başta ABD olmak üzere birçok batılı şirketlerin özellikle enerji sektörüne parasal açıdan çok büyük yatırımların yapıldığı bir ülkedir. Dolayısıyla ülkeye yatırım yapan ülkelerin ekonomik manada Azerbaycan'ın bir tür garantisi altında olacağı muhakkaktır. Ülkede ekonomik istikrar sağlanmıştır. Bunun ardınca muhtemel bir barış ve petrol kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması ile Azerbaycan, bölgenin en önemli ve en zengin ülkesi konumuna gelecektir.

Tarımın ekonomideki ağırlığı % 18'ler civarındadır. Nüfusun % 36'sı tarım sektöründedir.

Petrol ve gaz üretimi ekonominin belkemiğini oluşturmaktadır. İhracatta petrol ve petrol türevlerinin payı % 84'tür. Petrol fiyatlarındaki küçük dalgalanmalar ekonomiyi büyük oranda etkilemektedir.

Mali kesim oldukça zayıf ve hassastır. Sıkı para politikası uygulamaları sonucunda emisyon hacmi daralmış ve enflasyon kontrol altına alınmıştır. Ödemeler dengesinde kronik açıklar petrol fiyatlarının artışına paralel olarak elde edilen petrol gelirleriyle kapatılmaktadır. Petrol fiyatlarının artması ile dış ticaretteki fazlanın 2001'de de devam edeceği tahmin edilmektedir.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), gümrük birliğine üyedir. Bu nedenle BDT ülkeleri ile dış ticarete avantajlara sahiptir. Ekonomi 2000 yılında hızlı bir büyüme göstermiş ve GSYİH % 11,4 artmış, nominal GSYİH 21.940 trilyon Manat (4.9 milyar dolar) olmuştur. Tarım,

.....
: **Azerbaycan'ın**
: **bağımsızlık sonrası**
: **yaşadığı iç çatışmalar,**
: **darbeler ve demokrasi**
: **sorunları sebebiyle**
: **uluslararası ortamdaki**
: **konumu bu açıdan**
: **bakıldığında pek parlak**
: **olmamakla beraber**
: **zengin enerji kaynakları**
: **sebebiyle ekonomik**
: **açıdan gelecek vaadeden**
: **bir ülke olarak**
: **algılanmaktadır.**
: .....

sanayi ve hizmetler sektörlerinde özelleştirmenin başlatılmış olması ve özel mülkiyete izin verilmesi sonucunda özel sektörün GSYİH içindeki payı 1990 yılında % 13 iken, 1999'da % 62'ye çıkmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası yaşadığı iç çatışmalar, darbeler ve demokrasi sorunları sebebiyle uluslararası ortamdaki konumu pek parlak olmamakla beraber zengin enerji kaynakları sebebiyle ekonomik açıdan gelecek vaadeden bir ülke olarak algılanmaktadır.